

Галина Щерба



РОЗКВІТ І ТРАГЕДІЯ
Семківщини

Галина Щерба

РОЗКВІТ І ТРАГЕДІЯ
ЛЕМКІВЩИНИ

*Моїм дорогим батькам
Івану Омеляновичу Щербі
та Катерині Василівні Щербі-
Бережсанській,
учасникам бойових дій УПА,
присвячую*

The Lemko Research Foundation in the U.S.A.
Shevchenko Scientific Society

Halyna Shcherba

**THE BLOSSOMING
AND TRAGEDY
OF LEMKIVSHCHYNA**

Lviv
2011

Фундація Дослідження Лемківщини в Америці
Наукове Товариство імені Тараса Шевченка

Галина Щерба

**РОЗКВІТ І ТРАГЕДІЯ
ЛЕМКІВЩИНИ**

Львів

2011

Спогади – єдиний рай,
з якого нас ніхто
не вижене.

Данте (XIV століття)

УДК 94:39(477.8)

Щерба Г.І. Розквіт і трагедія Лемківщини / Фундація Дослідження Лемківщини в Америці; Наукове Т-во ім. Тараса Шевченка. – Львів: Вид-во Української академії друкарства, 2011. – 464 с., іл.

Книга розкриває процеси історії боротьби за українську Лемківщину і збереження свого етнографічного краю. Подаються відомості про розвиток народного шкільництва і хорового мистецтва на Лемківщині. Особливу увагу приділено питанням депортациї українців з їхніх етнічних територій – Лемківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя в 1944–1947 роках в Радянську Україну. Аналізуються результати соціологічних досліджень автора з цієї проблеми та спогади виселених, а також вояків УПА.

Видання рекомендоване викладачам, аспірантам і студентам, які вивчають історію, етнографію, географію, соціологію культурно-етнічних процесів в Україні.

Рецензенти:

Євтух Володимир Борисович – член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, директор Інституту соціології, психології та управління (Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова)

Кононенко Петро Петрович – доктор філологічних наук, професор, директор (Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України)

Заброварний Степан – професор, доктор гуманітарних наук (Щецинський університет, Республіка Польща)

Дашкевич Ярослав Романович – доктор історичних наук, професор, керівник Львівського відділення (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України)

*Автор висловлює щиру вдячність
Фундації Дослідження Лемківщини в Америці
за допомогу і фінансову підтримку
та сприяння у виданні цієї книги*

ISBN 978-966-322-248-6

@ Галина Щерба, 2011

Contents

Introduction.....	13
In support of Ukrainian Lemkivshchyna (in the pages of history)	17
Ukrainian national education in Lemkivshchyna in the XVII–XX centuries	31
Development of choral art in northwest Lemkivshchyna	61
Evacuation – deportation of Ukrainians from the territory of primeval Ukrainian lands – Lemkivshchyna, Nadsyannya, Kholmshchyna, which on the new map of Europe after World War II remained behind the Curzon Line in the Republic Poland	81
Problems of Ukrainian-Polish resettlements in 1944–1948 in light of sociological research	93
Deportation of Ukrainians from Lemkivshchyna in 1944–1947 in memoirs of the participants of these events	99
Deportation: the drama and tragedy of Nadsyannya in memoirs of the deported	189
The historical truth about the resettlement of Ukrainians from Kholmshchyna in 1944–1947 in memoirs of the resettlers	197
UPA activity in Lemkivshchyna	211
Lemkivshchyna in the national-liberation struggle of 1943–1947 in memoirs of the participants	225
Lost, not to return	299
Meeting with Lemkivshchyna after one half-century	301
Nominal index	335
Geographical index	349
Bibliography	363
Appendices.....	407

Зміст

Вступне слово.....	13
За українську Лемківщину (по сторінках історії).....	17
Українське народне шкільництво на Лемківщині у XVII–XX століттях	31
Розвиток хорового мистецтва в північно-західній Лемківщині	61
Евакуація-депортация українців з території споконвічних українських земель – Лемківщини, Надсяння, Холмщини, що за новою картою Європи після II світової війни залишились за лінією Керзона у Республіці Польща.....	81
Проблеми українсько-польських переселень в 1944–1948 роках у світлі соціологічних досліджень	93
Депортация українців з Лемківщини в 1944–1947 роках у спогадах учасників цих подій.....	99
Депортация: драма і трагедія Надсяння у спогадах самих депортованих	189
Історична правда про переселення українців з Холмщини в 1944–1947 рр. у спогадах переселенців.....	197
Діяльність Української Повстанської Армії на Лемківщині	211
Лемківщина у національно-визвольній боротьбі 1943–1947 рр. у спогадах учасників.....	225
Втраченого не повернути	299
Зустріч з Лемківчиною через півстоліття.....	301
Іменний покажчик.....	335
Географічний покажчик.....	349
Бібліографія	363
Додатки	407

Зміст

Вступне слово.....	13
За українську Лемківщину (по сторінках історії).....	17
Українське народне шкільництво на Лемківщині у XVII–XX століттях	31
Розвиток хорового мистецтва в північно-західній Лемківщині	61
Евакуація-депортациія українців з території споконвічних українських земель – Лемківщини, Надсяння, Холмщини, що за новою картою Європи після II світової війни залишились за лінією Керзона у Республіці Польща	81
Проблеми українсько-польських переселень в 1944–1948 роках у світлі соціологічних досліджень	93
Депортациія українців з Лемківщини в 1944–1947 роках у спогадах учасників цих подій.....	99
Депортациія: драма і трагедія Надсяння у спогадах самих депортованих	189
Історична правда про переселення українців з Холмщини в 1944–1947 pp. у спогадах переселенців.....	197
Діяльність Української Повстанської Армії на Лемківщині	211
Лемківщина у національно-визвольній боротьбі 1943–1947 pp. у спогадах учасників.....	225
Втраченого не повернути	299
Зустріч з Лемківчиною через півстоліття	301
Іменний покажчик.....	335
Географічний покажчик.....	349
Бібліографія	363
Додатки	407

Резюме

В нинішніх умовах етнополітичного ренесансу відбувається зростання рівня етнічної самосвідомості українців, представників різних етносів, пошук свого етнічного коріння, прагнення зберігати свою ідентичність, традиції й звичаї, пов'язані з їхнім походженням.

В книзі на підставі багаторічних соціально-етнографічних, історичних та соціологічних досліджень висвітлюються процеси історії боротьби за українську Лемківщину і збереження свого етнографічного краю. Ця боротьба утверджувала лемків як автохтонів західнокарпатських земель. Подаются відомості про розвиток народного шкільництва і хорового мистецтва на Лемківщині.

Значне місце займають питання депортациї українців з їхніх етнічних територій – Лемківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя в 1944–1946 роках в Радянську Україну і насильне виселення внаслідок акції “Вісла” в 1947 році на північно-західні території Польщі, що відійшли від Німеччини, з метою асиміляції.

Аналізуються результати соціологічних досліджень автора з цієї проблеми та спогади виселених, які вдалося зібрати автору від виселенців. У зібраних матеріалах, спогадах людей подаються докладні описи подій у селах українських етнічних земель Закерзоння, джерела трагедії жорстокої депортациї українців з їх споконвічних етнічних земель. Заслуговують на особливу увагу спогади депортованих українців та вояків УПА про ці страшні звірства, що допускалися над українцями під час депортациї. Вони є судом і вироком за їх злочини.

Спогади доповнюють один одного, вносячи новий запис людської долі та індивідуальний погляд на описувані події, що становить основне багатство книжки.

За тих умов тільки одна політична сила виступила за справжнє національне визволення українського народу та соборність його земель в незалежній державі – це ОУН–УПА. Вони послідовно боролися за державну незалежність України та етнічну соборність її земель, а разом з тим за рівноправні взаємини самостійної України з сусідніми державами і загалом країнами Європи.

В цьому контексті пропонується сучасна модель українсько-польських стосунків, можливості і перспективи українсько-польського співробітництва за умов нових зasad гуманістичної політики, принципів загальнолюдських цінностей та інтересів обох народів.

Книга викличе зацікавлення у тих читачів, які вивчають історію України, цікавляться українсько-польськими стосунками, розрахована на широкі кола громадськості.

Summary

In present conditions of ethno-political revival, there is a growth of the level of ethnic self-consciousness of Ukrainians, representatives of various ethnoses, a search for their ethnic roots, and an aspiration to preserve the identity, traditions and customs connected to their parentage.

In this book, on the basis of long-term socio-ethnographic, historical and sociological research, the processes of the history of struggle for Ukrainian Lemkivshchyna and the preservation of its ethnographic territory are covered. This struggle consolidated Lemkos as the autochthonous inhabitants of the western Carpathian lands. Information on the development of national education and choral art in Lemkivshchyna is provided.

Of central importance are the questions of the deportation of Ukrainians from their ethnic territories – Lemkivshchyna, Nadsyannya, Kholmshchyna and Pidlyashya – in 1944–1946 in Soviet Ukraine and the forced resettlement as a result of Akcja “Wisla” in 1947 to the northwest territories of Poland, received from Germany, with the purpose of assimilation.

The results of the author’s sociological research on this problem and the memoirs of those resettled, which the author managed to collect from the expelled, are analyzed. Provided in the assembled materials and memoirs of the people are detailed descriptions of events in the villages of the Ukrainian ethnic grounds of Zakerzonnya, the sources of tragedy of the severe deportation of Ukrainians from their native ethnic lands. Deserving of special attention are the memoirs of the deported Ukrainians and UPA soldiers about the terrible atrocities which were suffered by Ukrainians during deportation. They are the trial and sentence for their crimes.

The memoirs supplement one another, introducing a new record of human destiny and an individual viewpoint of the described events, which represent the essential wealth of the book.

Under these conditions, only one political force acted on behalf of the genuine national liberation of the Ukrainian nation and the integrity of its lands in an independent state – the OUN–UPA. They consistently struggled for the state independence of Ukraine and the ethnic integrity of its lands, as the same time as for equal rights in the mutual relations of independent Ukraine with neighboring states and the countries of Europe in general.

In this context, the modern model of Ukrainian-Polish relations, opportunities and prospects for Ukrainian-Polish cooperation in the agreement of new principles of humanitarian policies, principles of common human values and the interests of both nations, are proposed.

This book will stir interest in those readers who study the history of Ukraine and are interested in Ukrainian-Polish relations, and are designed for broad sections of the public.

Die Inhaltsangabe

In der heutigen ethnopolitischen Renaissance stammt die Größe des Niveaus ethnischen Selbstbewußtseins der Ukrainer, der Vertreter verschiedene ethnos, in der Suche nach eigenen ethnischen Wurzeln, das Streben in die eigene Identität, die Traditionen und die Bräuche, die mit ihrer Abstammung verbunden sind.

Im Buch werden auf Grund vieljähriger sozial-ethnographisch, historisch und soziologischer Forschungen die Prozeße der Geschichte des Kampfes für ukrainisch Lemkivschyna und die Erhaltung eines eigen ethnographischen Heimatlandes beleuchtet. Dieser Kampf behauptete der Lemken wie Urbevölkerung westkarpatischen Land. Es werden die Angaben über die Entwicklung der volkseigenen Bildung und Chorgesang auf Lemkivschyna vorgestellt.

Die bedeutende Stelle umfasst die Frage Vertreibung der Ukrainer von ihren ethnischen Territorien – Lemkivschyna, Nadsyannya, Kholmshchyna und Podlasie in 1944–1946 in die sowjetische Ukraine und die gewaltsame Aussiedlung infolge der Aktie “Wisla” in 1947 auf die nordwestlichen Territorien Polens, die von Deutschland, in der Absicht Assimilation abgetrennt wurden.

Es werden die Ergebnisse soziologischer Forschungen des Autors nach diesem Problem und die Erinnerung der Vertriebenen analysiert, die es gelang, dem Autor von Aussiedlern zu sammeln. In den gesammelten Materialien, die Erinnerungen der Leute werden die ausführlichen Beschreibungen der Begebenheiten in Dörfern ukrainisch ethnischen Erden Zakerzonna, die Quellen der Tragödie, grausame Vertreibung der Ukrainer von ihren uralten ethnischen Erden vorgestellt. Besondere Aufmerksamkeit verdient die Erinnerung vertriebener Ukrainer und der Freiheitskämpfer über diese furchtbaren Greueln, die über Ukrainer während der Vertreibung zugelassen wurden. Sie sind Gericht und das Urteil für ihre Verbrechen.

Die Erinnerungen ergänzen einander, beitragend die neuen Aufzeichnungen des menschlichen Schicksals und der individuelle Blick auf die beschriebenen Begebenheiten, die den grundlegenden Reichtum des Buches vorstellen.

Bei diesen Bedingungen hat nur eine politische Kraft für die echte nationale Befreiung des ukrainischen Volkes und Vereinigung seiner Erden in einen unabhängigen Staat – Es OUN-UPA gehandelt. Sie kämpften für die staatliche Unabhängigkeit Ukraine und ethnischen Vereinigung ihrer Erden, damit für die gleichberechtigten Wechselbeziehungen einer selbständigen Ukraine mit den benachbarten Staaten und den Ländern Europas im allgemeinen aufeinanderfolgend.

In diesem Kontext wird das gegenwärtige Modell der ukrainisch-polnischen Beziehungen, der Möglichkeit und der Perspektive der ukrainisch-polnischen Zusammenarbeit bei den Bedingungen den neuen Grundlagen humanistischer Politik, der Prinzipien menschlicher Werte und der Interessen beider Völker vorgeschlagen.

Das Buch wird das Interesse jener Leser hervorrufen, die Geschichte der Ukraine studieren, und sich für die ukrainisch-polnischen Beziehungen interessieren.

Podsumowanie

W umowach dzisiejszych renesansu etnopolitycznego odbywa się wzrost poziomu świadomości etnicznej Ukraińców, przedstawicieli różnych etnosów, poszukiwanie swojego korzeniu etnicznego, pragnienie zachować swoją tożsamość, tradycje i obyczaje, związane z ich pochodzeniem.

W książce na mocy wieloletnich badań socjalno-etnograficznych, historycznych i socjologicznych oświecają procesy historii walki o Lemkowszczyzne ukraińskiej i utrzymanie swojej krawędzi etnograficznej. Ta walka utwierdzała Lemków jak autochtonów ziem zachodnioukraińskich. Nadarzają zestawienia o rozwój edukacji narodowej i sztuki choralnej na Łemkowszczyźnie.

Znaczne miejsce zajmują pytania deportacji Ukraińców z ich terytoriów etnicznych – Lemkowszczyzny, Nadsjanja, Holmszczyzny i Podljaszja w latach 1944-1946 do Ukrainy Radzieckiej i wysiedlenie gwałtowne wskutek akcji "Wisła" w 1947 roku na północno-zachodnie terytoria Polski, które odeszły od Niemiec, w celu asymilacji.

Analizując się wyniki badań socjologicznych autora z tego problemu i wspomnienia deportowanych, które udało się zebrać autorowi od wysiedleńców. W zebranych materiałach, wspomnieniach ludzi nadarzają opisy dokładne wydarzeń we wsiach ukraińskich ziem etnicznych Zakerzonja, źródła tragedii deportacji okrutnej Ukraińców z ich odwiecznych ziem etnicznych. Zasługują na szczególną uwagę na wspomnienie deportowanych Ukraińców i wojów UPA o te straszne okrucieństwa, które dopuszczały się nad Ukraińcami podczas deportacji. Oni są sądem i wyrokiem za ich przestępstwa.

Wspomnienia uzupełniają jeden jednego, wnosząc nowy zapis losu ludzkiego i pogląd indywidualistyczny na opisywane wydarzenia, które są bogactwem głównym książki.

Pod tym warunkiem tylko jedna siła polityczna wystąpiła za prawdziwe zwolnienie narodowe ludu ukraińskiego i sobór jego ziem w państwie niezależnym – to OUN-UPA. Oni konsekwentnie walczyli za niepodległość państwową Ukrainy i sobór etniczny jej ziem, a w owym że czasie za równoprawne stosunki Ukrainy samodzielnej z państwami sąsiednimi i krajami Europy w ogóle.

W tym kontekście proponuje się model współczesny stosunków ukraińsko-polskich, możliwości i perspektywy współpracy ukraińsko-polskiej pod warunkiem podstaw nowych polityki humanistycznej, zasad wartości ogólnoludzkich i interesów obu ludów.

Książka wywołała interes do owych czytaczy, które studiują historię Ukrainy, interesują się stosunkami ukraińsko-polskimi, policzona na koła szerokie społeczeństwa.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Лемківщина славна своєю історією. Ще у VII–X століттях предки лемків, що їх дослідники трактували як “білих хорватів” (самі ж мешканці Західних Карпат називали себе “русами” або “русинами”), складали єдину народність з русинами Подніпров’я, вірно служили в княжій дружині, героїчно боролися за незалежність Київської Русі.

Багато століть лемки самовіддано боролися проти поневолення. І завзяті русини-лемки втрималися у рідних горах, зберегли і розвинули національну культуру. І лише трагедія, спричинена лемкам у 1944–1947 рр. польськими військами і кадебістськими каральними загонами, насильне виселення лемків з їх рідних гір, здавалося, поклали край галицькій Лемківщині.

Ця книга про трагічну долю лемків, котрі є часткою крони і кореня українського народу. Лемківщина, оперізуючи найзахідніші узгір’я Карпат, зазнала стільки несправедливості і наруги, що можна лише подивуватися, як її люди вижили. Політичні ігрища Й. Сталіна і його справжніх і вимушених соратників у Польщі та Чехії і Словаччині, свіжий сталинський і гітлерівський досвід винищення і депортациї цілих народів, що захопив і новонароджених політиків Польщі, спричинили депортацію лемків уже в повоєнні роки.

Розкresлюючи карту світу, політики не вболівали за долі, не зважали на волю народів. Українська галузка, звана Лемківщиною, відійшла до Польщі.

В книзі публікуються спогади депортованих з кінця 1944 до початку липня 1946 року українців.

Ми почали збирати спогади депортованих ще на початку 90-х років. Тоді народився й задум цієї книги. Чимало цікавих автобіографічних спогадів опубліковані у різних виданнях та в пресі. Автори спогадів бажали відтворити якомога правдивіше картину побаченого і пережитого, передати свій та своїх рідних і близьких біль і тугу за рідним краєм, батьківською оселею, де впродовж століть народжувалися, жили і творили багато поколінь співвітчизників.

Спогади у книзі розміщені у межах тодішніх етнічних територій – Лемківщини, Надсяння, Холмщини, доля яких аналогічна. Публікуються спогади депортованих з окремих сіл, хуторів та міст того чи іншого повіту. Розповіді різних людей про одну і ту ж подію дають можливість читачеві на підставі осмислення інформації, офіційних документів

польських та радянських державних органів краще збегнути величезну драму народу, якого жорстоким терором та масовими вбивствами примусово виселяли з рідного краю.

В лемківській пісні співається, що “не оддамо Бескиди за жадни дукати...”, а залишили їх задарма і не зі своєї волі. Ніхто нікого не питав про виїзд. Все робилося за давно відпрацьованою радянською схемою переміщення народів, утворення колгоспів та обмеження свобод.

Громадськість та деякі політики по-різному трактують виселення. Творці однонаціональної Польщі в роки війни і розподілу сфер впливу між імперіями, використали можливість розв’язати “українське питання” і позбутися “русинув” на віки. Прямим доказом цього є додаткове нищення українства в 1947 році під час акції “Вісла” та вирівнювання кордонів у 1951 році.

Радянський Союз отримав величезну кількість робочих рук у спустошених війною областях України, де їх так бракувало. Це Полтавська, Херсонська, Миколаївська, Донецька, Кіровоградська та інші степові райони, де залишилися тільки жінки та інваліди.

А що ж отримали переселенці? Народ, який звик вирощувати хліб на пагорбах і кам’янистих ґрунтах, успішно працював на українських чорноземах. Але не довго, бо почалася колективізація і для них. Люди не витримували незвичних для них кліматичних умов та голоду 1946 року. Розпочався черговий етап міграції людей зі Сходу на Захід. Залишаючи рештки майна та реманенту, вони тікали ближче до кордону, з надією повернутися “додому”. Та кордони були закриті і прийшлося обживати нові місця в Тернопільській, Львівській та Івано-Франківській областях.

Майже півмільйона людей були розпорощені по всій Україні, ще до двісті тисяч по цілій Польщі. Позбавлені звичних географічних умов компактного проживання, своєрідного суспільного устрою, сусідських і родинних зв’язків, лемки як етнографічна група приречені на зникнення. В Хартії прав людини такий стан трактується як геноцид.

Під час написання книги вивчено й узагальнено теоретичні положення, висвітлені в монографіях і наукових статтях істориків, етнографів, соціологів, матеріалах періодичних видань і виступи видатних вчених на міжнародних наукових конференціях.

В книзі представлені результати наукових і прикладних, історичних, етнографічних та соціологічних досліджень, що проводились автором.

Вивчаючи та аналізуючи наукову спадщину, зауважено багато “білих плям”, особливо в історичних дослідженнях даної проблеми,

відсутність повноцінного систематизованого дослідження в даному напрямку. Цю прогалину і повинна заповнити ця книга. А також майбутні дослідження нової генерації вчених–істориків, етнографів, соціологів.

Сподіваюся, що ця книга буде корисною для всіх тих, хто вивчає історію України, цікавиться проблемами українсько-польських стосунків. Вся інформація має велике значення як для збереження пам'яті про українців Лемківщини, Надсяння та Холмщини, так і подальших студій історії цих земель.

Автор висловлює щиру подяку члену-кореспонденту НАН України, професору Володимиру Євтуху, професору Володимиру Сергійчуку (Київ), академіку НАН України, професору Миколі Мушинці (Пряшів, Словаччина), академіку НАН України, професору Степану Павлюку, професору Ростиславу Жерелику (Вроцлав, РП), професору Степану Заброварному (Щецин, РП), професору Миколі Литвину, професору Ярославу Дашкевичу за надані консультації та критичні зауваження.

Сердечну подяку висловлюю п. Ярославі Філь (Мюнхен, Німеччина), п. Петру Шафрану (с. Ганчова, Лемківщина), п. Юрію Старинському (Лігниця, РП), п. Івану Красовському, п. Дмитру Богушу (Перемишль) за надані матеріали і неоціненну допомогу при підготовці цього видання.

Висловлюю глибоку вдячність авторам спогадів, а також товариствам “Лемківщина”, “Холмщина” і “Надсяння”, Науковому товариству ім. Тараса Шевченка.

Автор складає найщирішу подяку Голові Фундації Дослідження Лемківщини в Америці п. Стефану Гованському, п. Марії Дупляк і п. Миронові Мицьові за фінансову підтримку та сприяння у виданні цієї книги.

Особливу подяку складаю своїй великій родині, яка завжди підтримувала мене у всіх наукових починаннях, оскільки на її прикладі можна спостерігати історію українського народу, долю вихідців з Лемківщини, а також боротьбу ОУН-УПА за незалежність України.

*Галина Іванівна Щерба
кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціології Львівського національного
університету імені Івана Франка*

ЗА УКРАЇНСЬКУ ЛЕМКІВЩИНУ (ПО СТОРІНКАХ ІСТОРІЇ)

Лемки від віку проживали в західній частині Карпат на території теперішньої Південної Польщі, Північно-Східної Словаччини та південної частини Закарпатської області України. Ця територія займає майже 10 тисяч квадратних кілометрів і охоплює гірські райони між ріками Ужем і Ославицею на сході, до Попраду з Дунайцем на заході. Вона входила до складу Київської Русі, згодом до Галицького і Галицько-Волинського князівств. А вже з 1309 року Лемківщина потрапила під іноземне панування.

Лемківщина займає найнижчу частину Українських Карпат. Краєвид Лемківщини – типово середньогірський, висота хребтів до 1000 м, винятково до 1300 м, лише невеликі простори на півдні Низького Бескиду й на північній Сяніччині це низькогір'я.

Північну межу Лемківщини з поляками становлять перші гірські хребти, які замикають чисто українську територію від польського підгір'я, щільно заселеної поляками (на півдні від лінії: Пташкова – Шимбарк – Цеклин – Змігород – Дукля – Риманів). Далі на сході українсько-польська межа сходить з гір і перетинає підгір'я та Сяноцьку котловину. Тут вона є відкрита, і тому північна Сяніччина являє собою мішану українсько-польську смугу.

Південна межа Лемківщини з словаками має багато етнографічних півостровів і островів: словаки втискаються глибоко на північ широкими долинами Ториси, Топлі, Ондави та інших приток Тиси. Лемки залишилися назагал в горах.

На сході, на пограниччі Лемківщини з іншими українськими племенами розвинулася широка переходова лемківсько-бойківська смуга між ріками Ославою і Солинкою, а навіть і горішнім Сяном, на північному сході біля Сяніка є переходова смуга між лемківською і надсянською, на південному сході (між Ляборцем і Чірокою) між лемківською і середньокарпатською говірками.

Територія галицької Лемківщини до 1946 р. обіймала південні частини повітів: Новосанчівського, Горлицького, Ясельського,

УКРАЇНСЬКЕ НАРОДНЕ ШКІЛЬНИЦТВО НА ЛЕМКІВЩИНІ У XVII – XX СТОЛІТтяХ

Лемківщина – край лісистих гір, шумливих рік і потоків зі схилів Карпатських Бескидів від Сяну до Попраду. Вже з VII–VIII століть край заселений був українцями–лемками і входив до складу Київської Русі–України¹. З 1309 року Північна Лемківщина увійшла до складу Польщі, а 1772 року увійшла до складу Австрії, а з 1920 року знову – до складу Польщі. Цей край був віддалений від шляхів, а гористий і кам'янистий ґрунт змушував людей тяжко трудитися на шматок хліба.

З актів XV століття довідуємося що скрізь на Лемківщині вже існувала панщина і поширювалась протягом XVI – XVII століть. Убогі помешкання селян, пісна пожива, бідний одяг – були притаманні образу тодішнього села. Тому селяни, приковані до землі як робочий інвентар панщини, були неписьменними. Але серед простого народу росли таланти, був потяг до освіти.

Перші відомості про організацію навчання в Західних Карпатах сягають початку XVII століття. По великих селах почали організовуватися сільські парохіяльні школки-дяківки. Школки повставали там, де був парох, охочий до просвіти, або дяк з замилуванням віддавий своєму покликанню, що в своїй хаті вчив з букваря, а ще частіше з писаних табличок-азбуки та трохи писати і числити, а ціла шкільна наука закінчувалась на читанні псалтиря й апостола. Не стало вчителя-дяка, не стало й школки, бо про неї не було кому більше дбати в громаді. Селянам потрібно було платити дякам за навчання дітей.

Перша така школа була відома в селі Поворознику. Грамотою від 13 лютого 1638 року (школа існувала від 1636 р.) призначено для місцевого священика-вчителя оплату по одному мішку вівса з кожного господарства річно. Документ вимагав “вчити дітей солтисів і підданих польського письма, молитви і церковних обрядів”. До 1772 р. в межах Сандеччини існували вже 36 парохіяльних школ східного обряду. На Замойському Синоді 1720 р. було поставлено завдання,

¹ Тарнович Ю. Верхами Лемківського Бескиду. – Краків, 1940. – С. 14.

ВТРАЧЕНОГО НЕ ПОВЕРНУТИ

Така доля спіткала величезну кількість українського народу. За що кара нашому народові? Хіба що за те, що він любить свою рідну землю, свою мову, культуру, з повагою ставиться до інших народів. Чи це бажання створити такий штучний голод 1933 року, який тоді не охопив тієї частини української землі?

На щастя цей народ вижив. Як так могло статись, що деякі поляки, що належали до слов'янського народу, мали того ж самого Бога віри, могли так жорстоко розправлятися з українським населенням? Українці не знаходили захисту від тогочасних урядів Сталіна–Берута. Навпаки...

Сьогодні, на відстані півстоліття цих трагічних подій, можна зробити висновок, що визначальними підвалинами тих подій була Сталінсько-Берутська змова, яка створила машину терору нацьковуваних одного проти одного польського й українського народів. І нічого дивного нема у тому, що у поляків є Катинь, в українців – Павлокома, Пискоровичі, Малковичі, Соловки, Колима. Та й не перелічити всіх місць, де знаходяться відомі і невідомі захоронення закатованих і розстріляних українських і польських громадян.

Операція “Вієла” була антигуманною, суперечила нормам міжнародного права, і спрямована на руйнування стародавньої етнічної культури українського народу і передбачала швидку асиміляцію виселених.

Втраченого не повернути. Це добре усвідомлюють майже всі переселенці. Бо ж вік не той, коли б можна було починати життя спочатку. А їхні діти і онуки народились і виросли вже на нових землях. Вони не претендують на повернення на колишні землі своїх дідів і батьків. Але їм цікаво побувати на батьківщині родичів, відвідати могили предків, ознайомитись з історичними і культурними пам’ятками цього краю.

Ми більше ніколи не повинні допускати національної ворожнечі. Між двома слов'янськими народами–сусідами українцями і поляками повинен бути відкритий кордон для вільного відвідування своїх рідних місць, місць заховань своїх предків, збереження історичних та культурних пам’ятників. Це сприяло б перемозі розуму над непорозуміннями в історичному минулому цих двох народів та розвиткові дружніх сусідських взаємовідносин і порозумінь.

Łemkowie Bojkowie Rusini

historia, wspólczesność,
kultura materialna i duchowa

Łemkowie, Bojkowie, Rusini

historia, współczesność,
kultura materialna i duchowa

Вид на село Берест на Лемківщині (на основі світлин Івана Маслея). 1923 р.

ЗУСТРІЧ З ЛЕМКІВЩИНОЮ ЧЕРЕЗ ПІВСТОЛІТТЯ

Андрій Іванович Тавпаш

виходець з с. Святкова Велика Ясельського повіту

Село Святкова Велика Ясельського повіту на Лемківщині назавжди залишиться у моїй пам'яті як один із куточків описаного ще у сиву прадавнину Біблійного Раю. Тут пролопотіло мое розкрилене дитинство, тут я босоніж випасав нашу годувальницю–корівку і неслухняних овець, не знаючи втоми, гасав за жвавими метеликами, завзято виспівуючи, прислухався до відлуння свого голосу в розлогих видолинках мальовничого довкілля...

Тепер здається, що то був сон, зухвало перерваний страшним пробудженням. На цей тихий край трударів восени 1939 року накотилося лихоліття Другої світової війни. Мені тоді виповнилося трохи більше п'яти років. За її людиноненависницьким сценарієм на долю нашого народу невдовзі випала найжахливіша в його багатовіковій історії трагедія – насильницьке виселення господарів Західних Карпат. І вершилося це варварство посеред цивілізованої і чомусь мовчазної тоді Європи у 1944–1947 роках маріонетковою комуністичною владою Польщі і бузувірами зі спецпідрозділів радянського НКВС.

У вразливу дитячу пам'ять той час вкарбував розпач і слози односельчан. Звісно, ми, дітлахи, не могли усвідомити і децинюю майбутнього жаху голодних і холодних поневірянь і, мов переполохані пташенята, затаїлися перед невідомістю, в яку зірвав наші родини хижий вихор немилосердної доби...

Так у 1945 році наша багатодітна сім'я – шестero дітей було в родині – опинилася аж у Сталінській (тепер Донецькій) області. Згодом вдалося перебратися ближче до Самбора, потім – у Козельники, що поблизу Львова. (Наша рідня тепер розкидана по багатьох областях України. Найстарша рідна сестра Юлія живе у м. Кілії, що на березі Дунаю в Одеській області. Її діти мешкають в Ізмаїлі. Чимало рідних проживають нині у Полтавській, Донецькій, Миколаївській та інших областях). У Львові я поступив у технікум, далі – армія, сім'я. Закінчив юридичний та економічний факультети Львівського державного університету.

*Анна Омелянівна Щерба
с. Свіржова Руська Ясельського повіту*

Туга за рідним крайом

*Юж півстоліття, як зме з дому виїхали,
Як з лемківських рідних земель
нас повиселяли.*

*Як рідны гори, села, хыжи,
Няньовы газдівки там зме полишиали.*

*Лем зме тугу не лишили
З собом зме привезли
Й ту ся з ньом поселили
На український – галицкій
Юж тіж для нас рідній земли.*

*Вишитки лемкы виїзджали
З рідного обійстя.*

*Добровільно? – Примусово!
Бо такий быв наказ
Для лемка каждого.*

*Кед нас з дому выселяли
То горы стогнали,
Потічки дзюрчали
И ліси шуміли,
Бо такого плачу нигда не виділи.*

*Вишиткых лемків розігнали
По цілому світі,
Жебы ніхто зме не знали
Хто мы? – одкаль?
И чиї зме є діти?*

*На Лемківщині зме ся народили!
До школи ходили.
Там нас виховали
И до вишиткого доброго
Там нас научали.*



Роксолана Яремкевич і Олеся Яремкевич

м. Львів

На Батьківщині дідуся – Лемківщині

Ми часто чули розповіді нашого дідуся Івана Омеляновича Щерби про Батьківщину його дитинства – Лемківщину. Дідусь розповідав, що це найкращий куток землі у світі, край безмежно гарних Карпатських Бескидів, пахучих ялиць, сосен і смереків, край шумного дзюрчання гірських чистоводних потічків і річок, пахучих трав і квітів, багатоголосності співу пташок, край, що простягнувся від річок Солинки і Сяну на сході до Попраду і Дунайцю на заході.

Споконвіку цей край заселяли українці–лемки, які упродовж віків зазнавали багато різних лихоліть, але залишались на своїй споконвічній території, зберігали і розвивали свою самобутню культуру, мову, віру звичаї і традиції.

Найжорстокішими виявилися для лемків і всього українського населення, що за помилкою історії з волі ката Сталіна залишилися за пресловutoю лінією Керзона у Комуністичній Польщі в 40-ві роки ХХ-го століття.

Депортация українців у 1945–1947 р.р. та злочинна акція “Вісла” стерла все з лиця землі, що було українським на цих споконвічних українських землях.

Світ про все знав, але на диво мовчав. Єдиною силою, що стала на захист знедоленого українського народу на цих землях була Українська Повстанська Армія.

Ми завжди мріяли побувати на Батьківщині дідуся і ось 24 липня 1997 р. наші мрії здійснилися. Автобус мчить зі Львова до кордону України з Республікою Польща. Через дві години ми в Шегинях на кордоні. Привітно зустрічають нас українські і польські прикордонники, привітні усмішки, серйозна перевірка документів і ми через годину на території Польщі. Дико вразила нас огорожа з колючого дроту вздовж кордону, як спадок після тоталітарного Радянського Союзу, який у свій час відгородився від світу колючим дротом, але здається, коли Україна стала незалежною, а Польща серед перших визнала її незалежність, напевно сьогодні могло б може й не бути такої огорожі.

Іменний покажчик

А

Адам, владика 436, 437, 450
Ангелович Антін 33, 34
Андерс 84, 214
Андрейчин А. 56
Антонич Богдан-Ігор 26, 412, 415
Ардан Володимир 453
Ардан Іван 44
Армія Крайова 454
"Арпад" 228, 281

Б

Баволяк Болеслав 306, 328
Баволяк Іван 184
Баволяк Марія 73
Баволяк Розалія 73
Баволяк Юлія 66
Базилевич Михайлина 191
Базилевич Павло 191
Базів Ярослав 424
"Байда" 272
"Байдак" 274
Байко Даниїла 70, 76
Байко Марія 70, 76, 295
Байко Ніна 70, 76
Байко О. 55
Байко С. 55
Бандера Степан 27, 116
Баран Василь 72
Барила Петро 62
Барна Андрій 152, 433
Барна Анна 103
Барна Василь 147
Барна Леся 412
Барна Михайло 157, 158
Басалига Онуфрій 35
Басів, родина 114
Баюс Василь 21, 22
Бенев'ят, родина 114

Бенч Ольга 71, 452, 459
Бережанська Катерина ("Олеся").
Див. Щерба Катерина 80, 252
Бережанський-Окунь Василь
330
Берут 299
Бесіда Теодор 27
"Бескид" 22, 85, 212, 248, 283
Билень М. В. 294
Бігус Олександра 199
Біда Катерина 131
Біда Степан 131
Біланич Михайло 29, 52, 56, 170
"Білий" 258
Білий Михайло 51
Білик Меланія 42
"Бір" 215, 216, 222, 227, 229,
271, 276, 282, 288, 290
Біскупський 169
Блавацький Василь, д-р 28
Блажейовський Дмитро, отець
д-р 463
Бобер Л. 56
Бобрик Анна 158
Бобрик Василь 157, 158
Богдан (Попадюк) Т. 56, 60
Богуський Павло 35
Богуш Дмитро 15, 410, 427
Богуш Ева 427
Божик Стефан 121
Бойко 273
Бойко І. 197
Борець Юрій 284
"Борис" 288
Боцуля Михайло 192
"Боян" 424
Бранденбург Тадеуш 282
Брегін Євстахія 191
Бречко, родина 197
"Бродич" 215, 222, 229, 282, 288

Список використаних джерел

1. 1947. Пропам'ятна Книга / Ред. Богдан Гук. – Варшава: Тирса, 1997. – 647 с.
2. 25 років “Лемковині”: 1969–1994. – Львів: Львів. обл. упр. культури, 1995. – 16 с.
3. ХХІІІ Крайовий з’їзд ООЛ Лемківщини. 31 жовтня – 1 листопада 1992 р. – Іст Ганновер: Організація оборони Лемківщини в Америці, 1993. – 160 с.
4. Актуальні напрями дослідження Лемківщини: історія, постаті, говір : Матер. IV Міжн. наук. конф. (Ужгород, 3–5 травня 2008 р. / Упор. М. В. Гнатюк. – Львів: УАД, 2008. – 258 с.
5. Акція “Вієла” в контексті українсько-польських відносин ХХ століття : Матер. наук.-практ. конф., присвяч. 50-літтю акції “Вієла” (19 квітня 1997 р.) / Ред. М. Геник. – Івано-Франківськ, 1999. – 82 с.
6. Альбом Альманах “Чарівна Криниця”. Українська Учительська семінарія в Криниці 50. 1940–1944 / Упор. Осип Величко. – Стрий, 1992. – 398 с. (рукопис).
7. Альманах “Гомону України” на рік 1995 / Ред. Софія Сосняк. – Торонто, Онтаріо: Спілка Гомін України, 1995. – 256 с.
8. Альманах “Гомону України”, 1990. У 40-річчя загибелі Головного командира УПА генерала Романа Шухевича – Тараса Чупринки / Ред. Микола Фіголь. – Торонто, Онтаріо: Спілка “Гомін України”, 1990. – 192 с.
9. Альманах Товариства вояків УПА ім. ген.-хор. Романа Шухевича – Тараса Чупринки в ЗСА 1930–2000 / Гол. ред. М. Кальба. – Детройт, Київ, Нью-Йорк, 2000. 287 с.
10. Аннали Лемківщини / Ред. Іван Гвозда. – Нью-Йорк: Фундація дослідження Лемківщини, 1993. – №5. – 256 с.
11. Антологія лемківської пісні / Упорядник М. Байко. – Львів, 2005. – 496 с.
12. *Антонич Б.-І.* Велика гармонія: (Модерністична поезія ХХ ст.): Для ст. шк. віку / Упоряд., передм. Д. В. Павличка – 2-ге вид. – К.: Веселка, 2003. – 350 с.
13. *Антонів В.* Лемківщина зі мною і в мені / Український світ (Київ). – 1997. – № 14. – С. 18.21.



Після Богослужіння на ХХV Лемківській ватрі в Ждині.
22.07.2007 р. Зліва: Галина Щерба, о. Іван Піпка з Криниці
і родина професора Олексія Ковалюка

Зустріч з друзями на ХХII Лемківській ватрі в Ждині. 20.07.2004 р. Зліва:
Галина Щерба, Роксолана Яремкевич, Степан Колосовський зі Щеціна





Урочисте закриття ІІІ Міжнародного конгресу “Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті”. 25.06.2010 р. Біля входу у Національний університет “Львівська політехніка”

Щерба Галина Іванівна

Розквіт і трагедія Лемківщини

На обкладинці: Церква в Сквірному Горлицького повіту на Лемківщині.

На звороті обкладинки: інформація про автора.

На форзацах: Зібрані хори після фестивалю пісні в Криниці в квітні 1942 р. Виселення лемків.

Обкладинка і макет: Петро Попадюк.

Редактор: Іван Омелянович Щерба.

Підписано до друку 19.07.2011. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Друк офсетний. Ум. друк. арк. 25,44. Тираж 500 прим.

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
ДК № 3050 від 11.12.2007 р.

Українська академія друкарства
79020, м. Львів. вул. Підголоско, 19

Віддруковано в НВЕД УАД
79008, м. Львів, пл. Митна, 1
Зам. 324.

Тел./факс: (032) 276-65-89.

Галина Щерба

РОЗКВІТ І ТРАГЕДІЯ ЛЕМКІВЩИНИ



Щерба Галина Іванівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології Львівського національного університету ім. Івана Франка, голова соціологічної комісії Наукового товариства імені Тараса Шевченка, член Соціологічної асоціації України, відома в Україні та за її межами. Стажувалася в Українському Вільному Університеті (м. Мюнхен, Німеччина (1992, 1994 рр.)), в університетах Республіки Польща (Вроцлав (2005), Krakів (2006), Варшава (2007)) та Інституті соціології НАН України (Київ (2008)).

Автор понад 250 наукових і навчально-методичних праць та численних статей у вітчизняних і закордонних мас-медіа. Її публікації присвячені етносоціологічним дослідженням Лемківщини, українсько-польських стосунків, соціології міжнародних відносин та транскордонного співробітництва.

Виступала з науковими доповідями на міжнародних конференціях в Україні, Польщі (Щецин, Перемишль, Жешув, Вроцлав, Krakів, Варшава, Білосток, Лігница, Люблін), Німеччині (Мюнхен, Франкфурт-на-Одері), Болгарії (Софія, Созополь), Росії (Москва, Санкт-Петербург), Естонії (Таллінн, Хаапсалу) та ін.